

УДК 338.43:633.1

Христенко Г.М., к.е.н., доцент,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

ЦІНОВА СИТУАЦІЯ НА РИНКУ ЗЕРНА ТА НАПРЯМИ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Розглянуто сучасний стан та рівень розвитку ринку зерна в регіоні. Виділено проблемні аспекти розвитку зернового ринку в питаннях ціноутворення. Досліджено вплив рівня цін зернових на економічну ефективність галузі. Визначено основні напрями державного регулювання ринку зерна.

Ключові слова: ринок зерна, ціна, ефективність, розвиток, реалізація, державне регулювання, сільськогосподарські підприємства.

Annotation. The aim of the study is to assess the current situation and analysis of the price situation in the grain market, identifying areas of state regulation.

The state of the grain growing of region, which a main place is taken in the system of the food providing of population, is characterized as unstable, that or backlog of demand, or surplus suggestion of grain. Market of grain development is characterized instability of prices, imbalance of the system of pricing, which today functions not in behalf of producer.

Found that changes in the level of grain production led to significant price fluctuations: a sharp increase in the harvest causes lower prices for grains and vice versa. As a result, due to unpredictable price fluctuations producers are losing large sums of money.

It is set that agricultural commodity producers, realizing grain-growing products in the period of harvest campaign, get more subzero level of profitability, especially at the terms of considerable price-cutting. Such situation is predefined by the insufficient providing of producers, and also unsatisfactory development of sale, attendant and export infrastructure status, effective not enough intervention politics of the state elevator powers.

Prices on grain, the features of their forming have fundamental influence on efficiency of industry. The results of the analytical grouping of enterprises confirm at price of realization, that economies with the greatest price have the greatest

Thus, the current state of regional grain market can be characterized as unstable, and major problems of its formation is underdeveloped infrastructure market, significant price fluctuations, lack of effective marketing sales channels, monopoly intermediary disparities in the distribution channels, market fluctuations. Negative impact of these factors affects the conditions of reproduction, reduces the demand for grain important condition for the stability of the grain market has become the application of effective mechanisms of state regulation, the essence of which is to ensure the sustainable development of a competitive industry.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі України безпосередньо залежить від системи ціноутворення та ролі держави в цьому процесі. Роль цін для сільськогосподарських товаровиробників в умовах аграрних трансформацій подвійна: з одного боку вони мають виступати гарантом прибутковості, а з іншого – стимулювати розвиток ефективного конкурентоспроможного зерновиробництва шляхом використання високопродуктивних сортів, удосконалення культури землеробства, застосування науково обґрунтованих норм добрив у системі сівозмін, високоякісного і своєчасного виконання всіх технологічних операцій. Нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію та зернові зокрема чинить дестабілізуючий вплив на про-

цеси відтворення у сільськогосподарських підприємствах. Необхідність вирішення проблем формування та ефективного функціонування ринку зерна, покращення його кон'юнктури, забезпечення цінової стабільності визначило актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення питань організації й розвитку аграрного ринку, в тому числі формування ринку зерна, зробили В. Бойко, Б. Губський, О. Єрмаков, О. Захарчук, Ю. Коваленко, М. Лобас, М. Малік, П. Макаренко, З. Ніколаєва, В. Ситник, Л. Худолій, О. Шпичак та ін. Проте важливі аспекти підвищення ефективності виробництва та формування стабільного розвитку

ринку зерна стосовно регіональних умов залишаються недостатньо вивченими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка сучасного стану та аналіз цінової ситуації на ринку зерна, визначення напрямів його державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зернове виробництво в Тернопільській області, незважаючи на наявні організаційно-економічні проблеми, є прибутковим. У сучасних реаліях ринкової економіки зернова продукція розглядається як основне джерело доходів сільськогосподарських підприємств. Частка доходу від реалізації зернових у загальній сумі одержаного доходу від реалізації продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області перевищує 50%, а в окремі роки сягає 80%. Так, у 2004 р. цей показник становив 81,4%, 2005 р. – 71,1%, 2007 р. – 70,8%, 2008 р. – 53,2%, 2012 р. – 58,4%. З огляду на це зернова галузь відіграє вирішальну роль у зміцненні економіки сільськогосподарських підприємств регіону.

Область забезпечує 2,6-4,7% виробництва зерна в Україні. Під зерновими культурами в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області у 2012 р. було зайнято 375,7 тис. га (63,3% загальної посівної площі), що на 9,3% більше ніж у 2011 р. За 1990-2012 рр. зернове господарство регіону характеризується нестабільністю розвитку та значною залежністю від зовнішніх факторів, зокрема погодних умов. Найбільші обсяги виробництва зернових (1690,0 тис. т) у регіоні одержано в 2012 р. при врожайності 46,4 ц/га, а найменші – в 2000 р. (517,3 тис. т, урожайність – 17,1 ц/га). Причому виробництво зерна у 2012 р. збільшилося, передусім, за рахунок великих обсягів вирощеної кукурудзи на зерно, частка якої досягла 46% у загальному валовому зборі зерна (при середньому показнику за десять років 14%) з урожайністю 73,2 ц/га.

Таким чином, стан зернового господарства регіону, якому відводиться чільне місце в системі продовольчого забезпечення населення, характеризується як нестабільний, тобто або незадоволеного попиту, або надмірної пропозиції зерна. Розвиток ринку зерна характеризується нестабільністю цін, розбалансованістю системи ціноутворення,

яка сьогодні функціонує не на користь виробника. Тому проблема виходу з кризи аграрного сектору економіки, зокрема й зернової галузі, залишається ще не розв'язаною.

Зміни в обсягах виробництва зерна призводять до значних цінових коливань: різке збільшення зібраного врожаю спричиняють зниження цін на зерно і навпаки. Як наслідок, через непередбачувані цінові коливання товаровиробники втрачають великі суми коштів. Так, у 2005 та 2008 рр. збільшення рівня пропозиції на ринку зерна за відсутності впливових державних регуляторів порівняно з попитом на внутрішньому ринку призвело до зниження реалізаційних цін на зерно та значної втрати фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами (рис.1). Якщо у 2000 р. ціна 1 т зернових становила 507,2 грн, то у 2005 р. знизилася до 472,2 грн, у 2006 р. була на рівні 564,4 грн, у 2007 р. зросла до 919,5 грн, а в 2008 р. знизилася до рівня 896,7 грн. В 2010 р. зростання попиту на зернові культури спричинило підвищення ціни до рівня 1118,3 грн/т, що перевищило рівень попереднього року на 28%.

Для зернового ринку в питаннях забезпечення його стабільності дуже актуальною є проблема згладжування коливання цін протягом року. Цінова нестабільність на ринку зерна значною мірою залежить від стабілізації пропозиції. Реалізація продукції в період збиральної кампанії забезпечує товаровиробникам нижчий рівень рентабельності, особливо за умов значного зниження цін, порівняно із продажем зернових в інші місяці. Однак більшість підприємств не мають можливості зберігати зерно тривалий час, що призводить до втрат значної частини прибутків. Така дія головного ринкового закону попиту і пропозиції особливо відчутно проявляється за відсутності необхідних державних важелів на внутрішньому ринку.

Незалежно від річних обсягів пропозиції зерна щороку чітко повторюються сезонні тенденції в реалізації зерна по місяцях року (рис. 2). Пік реалізації зерна припадає на липень – грудень, коли сільськогосподарські підприємства продають в середньому 75-85% урожаю поточного року (2011 р. – 82%, 2012 р. – 79%).

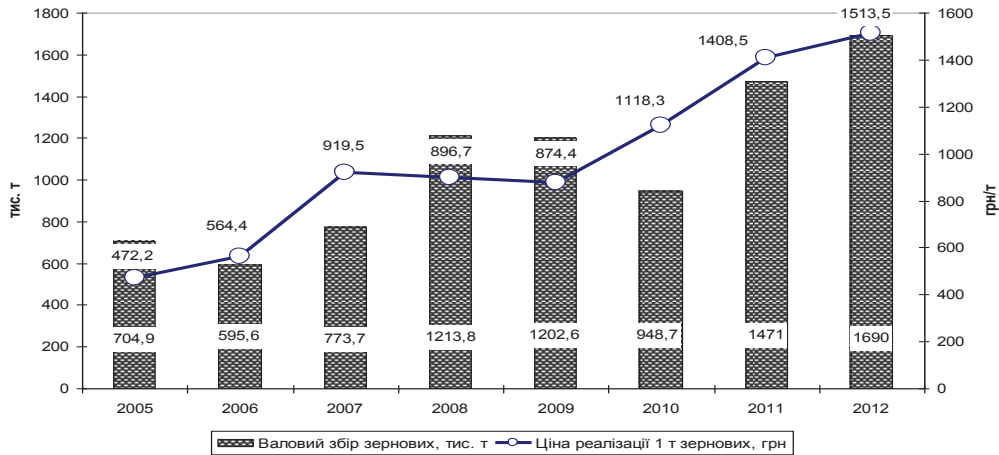

Рис. 1. Динаміка виробництва та цін реалізації зернових у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Побудовано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

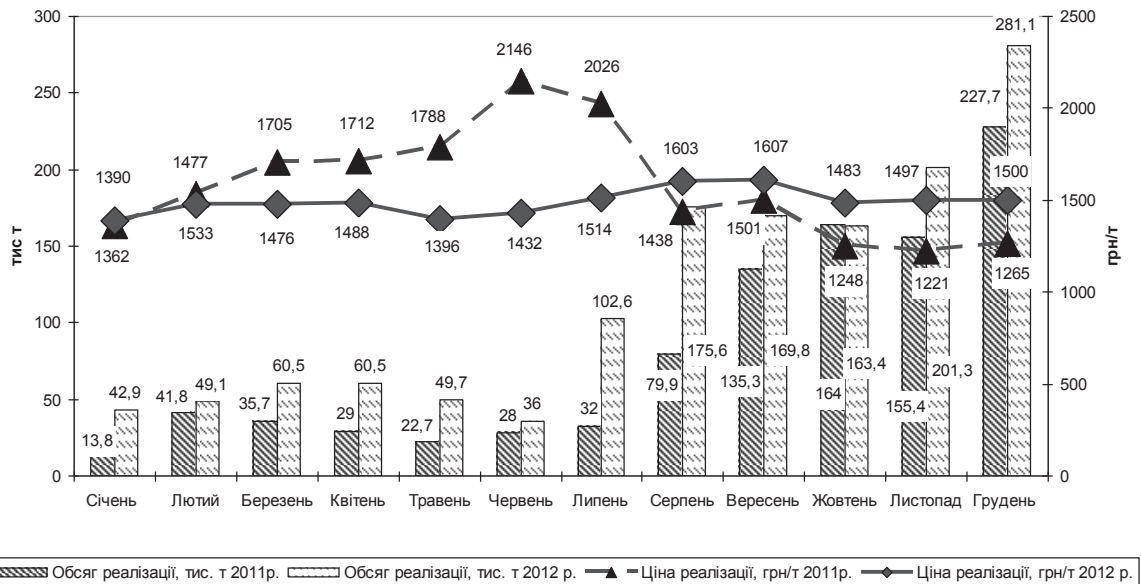

Рис. 2. Сезонна тенденція зміни обсягів та ціни реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, 2011-2012 рр.

Побудовано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Як правило, в період масової реалізації зернових виробниками ціни на внутрішньому ринку помітно знижуються проти попередніх місяців. Так, середня реалізаційна ціна у цей проміжок часу в 2011 р. була на 15% нижча порівняно із січнем-червнем. Це стосується урожаю будь-якого попереднього року, лише у 2012 р. ціна реалізації зернових у липні-грудні була на 6% вищою порівняно із січнем-червнем.

Сільськогосподарські товаровиробники, реалізуючи зернову продукцію в період збиральної кампанії, отримують нижчий рі-

вень рентабельності, особливо за умов значного зниження цін. Така ситуація зумовлена недостатнім забезпеченням виробників елеваторними потужностями, а також незадовільним станом розвитку збутової, обслуговуючої та експортної інфраструктури, недостатньо ефективною інтервенційною політикою держави.

Можна стверджувати, що існує суттєва залежність товаровиробників від активності зернотрейдерів. Останні монополізували просування зерна до переробних підприємств, на експорт, і тим самим контролюють

цінову ситуацію на внутрішніх ринках. Тобто, основна частина прибутків зосереджується у посередників, а товаровиробники через значне недоодрержання фінансових ресурсів позбавлені можливості забезпечувати відтворення інтенсивного виробництва.

В умовах, коли зерно є одним із найбільш конкурентоспроможних продуктів сільськогосподарства, необхідним кроком з боку держави має стати врегулювання цін, як важливого ринкового інструменту. В Україні поки що не впроваджено ефективну дію механізмів, що зменшують коливання цін реалізації зерна в межах маркетингового року і забезпечують стабільно високі доходи сільськогосподарських товаровиробників.

Сучасний стан зернового господарства потребує вдосконалення ціноутворення на ринку зерна, яке має здійснюватися в напрямі узгодження економічного результату на стадіях виробництва та переробки, щоб врегулювати пропозицію та запобігти дестабілізації цінової ситуації.

Ще однією негативною тенденцією розвитку зернового ринку є те, що найбільшу

частку в структурі реалізації зернових займає реалізація «за іншими каналами» (86,1% у 2012 р.), через який переважну кількість зерна товаровиробники реалізують комерційним та іншим структурам за досить високими цінами порівняно з іншими маркетинговими каналами (1533,9 грн/т) (табл. 1). Цей факт дає підстави припускати, що значна частина зерна реалізовується за тінювими схемами.

Проведені дослідження дають підставу стверджувати, що динаміка цін за маркетинговими каналами відповідає загальній тенденції зміни цін на зернові культури – підвищенням у неврожайні роки та зниженням – у врожайні. зберігаючи тенденцію до зростання. Ціни на зернові культури значно різняться за каналами збуту. Так, у 2012 р. між максимальною і мінімальною ціною на зерно по всіх каналах реалізації коливання становило 129% (мінімальна ціна – 1275,2 грн/т – пайовикам в рахунок орендної плати за землю, а максимальна – 1648,1 грн/т – переробним підприємствам).

Таблиця 1

Структура та ціни реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області за каналами збуту

Канали реалізації	2005 р.		2008 р.		2011 р.		2012 р.	
	Частка ка- налів, %	Ціна, грн/т	Частка ка- налів, %	Ціна, грн/т	Частка ка- налів, %	Ціна, грн/т	Частка ка- налів, %	Ціна, грн/т
Переробним підприємствам	9,2	463	11,5	838,7	5,7	1533,1	3,7	1648,1
Населенню в рахунок оплати праці	7,8	431	1,3	842,9	0,4	1183,6	0,2	1275,9
Видано пайовикам в рахунок орендної плати за земельні та майнові паї	15,6	449	11,3	651,2	10,3	894,9	6,3	1275,2
На ринку, через власні магазини, ларки	12,5	432	7,5	835,2	4,1	1355,8	3,7	1321,7
За іншими каналами	54,9	495	68,4	954,8	79,5	1469,9	86,1	1533,9
За всіма каналами – в середньому	100,0	472	100,0	896,7	100,0	1408,5	100,0	1513,5

Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Важливим чинником, який міг би покращити показники, пов'язані з реалізацією зерна, є використання розподільчих можливостей інфраструктури зернового ринку, зокрема бірж. В Україні практично не використовуються конкурентні способи реалізації зерна, де можна одержати найвигіднішу ціну. Відродження біржової торгівлі має велике значення для розвитку сфери реалізації продукції сільського господарства.

Основними перешкодами для розвитку біржової торгівлі зерна в Україні можна вважати недосконалість законодавства у сфері регулювання біржової діяльності, відсутність економічної зацікавленості в закупівлях або реалізації зернопродукції на біржах, дефіцит платіжних засобів.

Таким чином, в Україні необхідно удосконалити ринкову інфраструктуру для забезпечення прозорості реалізації зернових товаровиробниками безпосередньо споживачам, у тому числі посередницьким комерційним структурам, а також створити розгалужену заготівельно-збутову мережу.

Ціни на зерно, особливості їх формування мають фундаментальний вплив на ефективність галузі. Об'єктивно ціна має відшкоду-

вати виробнику розмір авансованого у виробництво капіталу та забезпечити умови для розширеного відтворення.

Результати аналітичного групування підприємств за ціною реалізації підтверджують, що господарства з найвищою ціною мають найвищу прибутковість (табл. 2). Згідно з проведеними розрахунками найбільш ефективно функціонуючою є п'ята група, яка становила 17% від загальної сукупності досліджуваних господарств. Це ті підприємства, які реалізовували зернові культури за ціною 1667 грн/т. Господарства забезпечили найвищі рівні прибутку на 1 га та 1 т реалізованої продукції (2140 і 470 грн відповідно) та найвищий рівень рентабельності зернових (39,3%).

Найнижча ефективність виробництва зернових спостерігається у сільськогосподарських підприємствах першої групи, де при найнижчих реалізаційних цінах на зернові (1187 грн/т) одержано прибутку найменше (74 грн/т) та найнижчий рівень рентабельності (6,6%). У цілому спостерігається пряма залежність між ціною реалізації і рівнем рентабельності.

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств за ціною реалізації 1 т зернових і зернобобових, 2012 р.

Групи підприємств за ціною 1 т, грн	Кількість підприємств, од	Ціна реалізації 1 т, грн	Прибуток від реалізації 1 т, грн	Виручка від реалізації, млн. грн	Собівартість 1 т реалізованого зерна, грн	Одержано прибутку на 1 га посіву, грн	Рівень рентабельності, %
до 1300	33	1187	74	54,0	1114	177	6,6
1300,1-1400	42	1353	181	238,6	1172	703	15,5
1400,1-1500	57	1448	171	443,6	1277	705	13,4
1500,1-1600	57	1550	178	794,4	1372	861	13,0
більше 1600	40	1667	470	444,6	1196	2140	39,3
По Тернопільській області	229	1511	233	1975,2	1278	1004	18,2

Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

Особливої уваги в сучасних умовах господарювання потребує формування обґрунтованої цінової політики й ефективного механізму закупівлі зерна.

Потрібно наголосити, що особливості зернового господарства потребують вираженої державної підтримки та захисту інтересів товаровиробників.

Основними напрямками державного регулювання зернового ринку слід вважати:

- удосконалення цінової політики;
- розвиток ринкової інфраструктури;
- подолання монополії у сфері збуту зерна;
- розвиток біржової торгівлі зерновими;
- страхування урожаю;

здійснення кредитної підтримки товаровиробників;

стимулювання розвитку інноваційних структур з виробництва зерна, конкурентоздатного на зовнішньому ринку.

У цілому важливість державного регулювання ринку зерна в національній економіці полягає в необхідності цілеспрямованого розвитку зернопродуктового підкомплексу.

Державне регулювання повинно бути ефективним і здійснюватися в напрямі розбудови конкурентоспроможного виробництва, дієвої системи організації збуту продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках [199, с. 120].

Висновки. Отже, сучасний стан регіонального ринку зерна можна охарактеризувати як нестабільний, а основними проблемами його формування є недостатній розвиток елементів інфраструктури ринку, значні цінові коливання, відсутність ефективних маркетингових каналів збуту продукції, монополізм посередників, диспропорції у каналах розподілу, кон'юнктурні коливання. Вплив зазначених негативних чинників погіршує умови відтворення, зменшує попит на зерно. Важливою умовою забезпечення стабільності ринку зерна має стати застосування дієвих механізмів державного регулювання, суть яких полягає в забезпеченні збалансованого конкурентоспроможного розвитку галузі.

Список літератури:

1. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік: [стат. бюлетень]. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2013. – 59 с.
2. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2012 р. Форма 50-сг (річна).
3. Сільське господарство Тернопільської області за 2012 рік: [стат. збірник]. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2013. – 219 с.
4. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / [О. Г. Шпикуляк, Ю. П. Воскобійник, Р. П. Саблук, О. В. Овсянников]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 190 с.